

ТЕМА: КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

Мета: розглянути організацію діяльності комерційних банків, ознайомитися з пасивними та активними операціями банку, дослідити показники ефективності діяльності банків.

План

1. Еволюція та розвиток комерційних банків в Україні
2. Класифікація та характеристика комерційних банків
3. Операції комерційних банків
4. Основні показники ефективності та прибутковості діяльності банку

Ключові терміни: комерційний банк, унітарні банки, колективні банки, універсальні банки, спеціалізовані банки, пасивні операції комерційних банків, активні операції комерційних банків, основні показники для оцінювання прибутковості комерційних банків.

Після вивчення цього розділу Ви зможете:

- пояснити сутність, поняття, призначення, походження та розвиток комерційних банків, їх класифікацію;
- зрозуміти основи організації та специфіку діяльності окремих видів комерційних банків;
- засвоїти економічну сутність джерел та порядок формування власного капіталу, залучених і позичених коштів банку;
- охарактеризувати принципи кредитування та основні положення, які регламентують кредитну та інвестиційну діяльність комерційних банків;
- зрозуміти, що таке стабільність банків, механізм її забезпечення та особливості становлення і розвитку комерційних банків в Україні

1. Еволюція та розвиток комерційних банків в Україні

Термін «банк» походить від латинського «banco» й означає «контора», «лава», «стіл», за яким здійснювався обмін грошей. Французьке слово «bancue» означає «скриня», тобто вказує на функцію збереження чогось цінного.

За свідченнями істориків, перші банківські операції почали здійснюватись у Стародавньому Вавилоні, де не тільки обмінювалися гроші однієї держави на гроші іншої, а й практикувалося прийняття вкладів та видання за ними певних відсотків. Подальшого розвитку банківська справа набула в Стародавній Греції (Елладі), де організацію банківської справи було закладено понад дві з половиною тисячі років тому в давньогрецьких містах на узбережжях Середземного, Егейського і Чорного морів. Жвава торгівля та наявність у греків власних монет підштовхнули до виникнення грошово-кредитних відносин, де вагому роль відігравали "мінйяли", які розумілися на монетах, перевіряли їхню якість, займались обміном грошей однієї монетно-вагової системи на іншу, а пізніше приймали коротко - або довгострокові вклади.

Мінйяли (або «трапедзити», від слова «trapeze» - стіл) здійснювали грошові перекази в інші міста, позичали гроші під відсотки, за певну плату зберігали цінності й документи, укладали різноманітні угоди від імені свого клієнта. На кінець V ст. до н.е. «трапедза» - лавка мінйяли, перетворилась на прототип сучасного банку.

В Європі виникнення банківської справи і поява перших лихварів пов'язано з князівськими дворами торговими домами пізнього середньовіччя. У XVI ст. з'явилися перші банківські дома - Медичі в Італії, купецькі гільдії Амстердама, Венеції, Генуї, Мілана, які створили навіть спеціалізовані банки – «жиро-банки», що здійснювали безготівкові розрахункові операції між купцями.

Банки виникають на основі товарно-грошових відносин і тому існують при різних суспільно-економічних формаціях. Перші подібні установи, що стали попередниками капіталістичних банків, виникли в кінці XVI ст. у Флоренції та Венеції на основі обмінних операцій (обмін грошей різних міст та держав) і спеціалізувались на прийманні вкладів і здійсненні безготівкових розрахунків.

Пізніше за аналогічним принципом були створені банки в Амстердамі (1605) та Гамбурзі (1618). Найважливішими функціями банків того періоду було посередництво в платежах і кредитування торгівлі.

Банківська справа в сучасному вигляді зародилася в період мануфактурної стадії капіталізму, коли виникли банкірські дома, які надавали кредит промисловим і торговим капіталістам під помірний відсоток. Досить відомими на той час банкірськими домами були Уайльда в Англії, Ротшильда у Франції, Фуггерів у Німеччині та ін.

Перший російський банк заснований у 1733 р., коли указом було створено державний позичковий банк, який значною мірою відігравав роль казенного ломбарду.

У 1754 р. було засновано два банки: Державний зайомний банк для дворянства у Москві і Санкт-Петербурзі, для кредитування купецтва, однак ці банки швидко припинили свою діяльність, зіткнувшись із проблемою повернення кредиту. В 1772 р. поряд з банками з'являються спеціалізовані кредитні установи, які приймали внески до запитання і видавали позики або під заставу іпотеки (охоронні каси), або під заставу коштовних металів (позичкові каси). У 1769 р. у Санкт-Петербурзі та Москві було засновано Асигнаційний банк, а в 1786 р. - Державний земельний банк, почали також з'являтися інститути довгострокового іпотечного кредитування. Отже, в цей період у Росії розпочинається формування банківської системи.

В Україні початок банківської діяльності було покладено в середині XVIII ст. Вона розвивалася разом зі становленням банківської системи Росії. У ті часи торгівля велася за готівку, а промисловість розвивалася в основному за рахунок держави. Першими позичальниками були уряд і землевласники, а в ролі кредиторів виступали одноосібні підприємці-лихварі.

Кредитна система в Україні була започаткована в 1781 р., коли Російський Асигнаційний банк відкрив свої банківські контори в Києві, Ніжині, Харкові, а в 1782 р. - у Херсоні. У 1839 р. в Києві засновується місцева контора державного комерційного банку. Указом від 31 травня 1860 р. було

створено Державний банк Росії, який займався емісією кредитних білетів і здійснював низку кредитних операцій, а в Україні діяли його контори: в Києві, Харкові та Одесі. Крім того, в цей період в Україні почали функціонувати великі комерційні банки (Дворянський, Селянський), налагоджувалась мережа ощадних установ, що акумулювали заощадження населення.

Після реформи 1861 р. в Україні було створено місцеві банки: 1864 р. - Херсонський земський банк, 1871 р. - Харківський земельний банк, 1868 р. - Київський приватний комерційний банк, Київський промисловий банк та Катеринославський комерційний банк, а в Одесі формується Бессарабсько-Таврійський земельний банк та ін. Усі вони видавали позики під заставу поземельної власності або нерухомості.

У радянський період правове становище банків неодноразово змінювалось. Декретами ВЦВК від 14 грудня 1917 р. всі банки та приватні кредитні установи було націоналізовано, а банківську справу проголошено державною монополією. У 1920 р. Україна залишилася без власної грошової одиниці і без банківської системи. Після реформ 1930-1932 рр. банківська система складалась із Державного банку СРСР, який став єдиним розрахунковим центром і займався концентрацією короткострокового кредитування і платіжного обігу, та спеціалізованих банків (Промбанк, Сільгоспбанк, Торгбанк, Цекомбанк, Зовнішньоторговельний банк).

У 1987 р. в СРСР з метою реорганізації банківської системи було проведено банківську реформу: новоутворені шість банків (Держбанк СРСР, спеціалізовані банки Агропромбанк СРСР, Промбудбанк СРСР, Житлосоцбанк СРСР, Ощадний банк, Зовнішньоекономічний банк СРСР) підпорядковувались Раді Міністрів СРСР і одночасно виступали як органи державного управління та юридичні особи, займались господарською діяльністю.

В Україні в цей період існувала широка мережа установ Держбанку і Будбанку, трудових ощадних кас.

Фундамент нової банківської системи в Україні було закладено створенням перших кооперативних комерційних банків на підставі Закону СРСР «Про кооперацію» (1988 р.). Перший кооперативний банк «Таврія» зареєстровано в 1988 р., а перший комерційний банк - Український інноваційний банк заснований у січні 1989 р. в Києві.

У ході перебудови СРСР почалося становлення комерційних банків за допомогою акціонування державних банків і створення нових кредитних установ на кооперативній і акціонерній основі. На 01.04.1991 р. вже було зареєстровано 1417 комерційних і кооперативних банків, з яких 1175 - на території Росії, а 242 - в інших республіках, у тому числі 74 комерційних банки в Україні.

Формування нової банківської системи України почалось із побудови суверенної держави і прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 листопада 1990 р.) та Закону України «Про економічну самостійність України» (3 серпня 1990 р.).

Діюча в країні банківська система виникла на основі прийнятого Верховною Радою України 20 березня 1991 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність» та охоплює кілька періодів:

- *перший період* (1989-1991 рр.) - українські банки реєструвалися в Москві (перетворення спеціалізованих державних банків, що існували в умовах централізованої планової економіки, на комерційні);

- *другий період* (1991-1992 рр.) - починаючи з жовтня 1991 р. відбувається перереєстрація Національним банком усіх комерційних банків, які працюють на території України, по суті більшість їх мали засновників в особі міністерств та відомств;

- *третій період* (1992-1993 рр.) характеризується створенням банків «нової хвилі» із залученням значного приватного капіталу. До них належать «Аваль», «Інко», «Відродження», «Трасбанк» та ін. Під час гіперінфляції спостерігається масове утворення дрібних «кишенькових» банків (понад 100 банківських установ);

- *четвертий період* (1994-1996 рр.) - призупиняється інфляція та активізується діяльність НБУ з регулювання діяльності комерційних банків, зниження рівня банківського менеджменту, а все це призвело до банкрутства окремих банків. У 1994 р. збанкрутіло 12 банків, 1995 р. - 20, 1996 р. - 45 банків, а ще 60 опинилися в стані прихованого банкрутства. В цей період банківська система України перебувала в стані стагнації: скорочення розміру активів деяких банків, спостерігається велика розбіжність у концентрації банківського капіталу, третина зареєстрованих банків не мали необхідного сплаченого статутного фонду;

- *п'ятий період* (1996-2000 рр.) характеризується активною діяльністю НБУ у подоланні інфляційних процесів, створенням сприятливих умов для здійснення грошової реформи і введення в обіг національної грошової одиниці (1996 р.) - гривні. В банківській системі спостерігаються позитивні тенденції, вона набуває ринкового типу, в державі реєструються іноземні банки (табл. 10.1) та їхні представництва.

Попри певне покращення макроекономічної ситуації в Україні в 2016 році та її подальше поліпшення в 2017 році, ризик БСУ залишається одним із найвищих у світі. Ключовими чинниками високих фінансових та операційних ризиків для українських банків є, як і раніше, напружена ситуація на Сході, а також політична нестабільність. Окрім цього, банківська система України зазнає високого боргового тягара, якому в 2018 році має бути здійснено суттєві виплати за зовнішнім боргом, і високого рівня боргового навантаження корпоративного сектора, у якого близько 80% боргу в іноземній валюті.

Згідно з Глобальним рейтингом конкурентоспроможності, стабільність української банківської системи найгіршою в світі. Так, за даними 2014-2015 років за критерієм стабільності банківської системи (Soundness of banks) українська банківська система посідала 140-е місце, а в новому звіті за 2016-2017 роки – 139 позицію, (для порівняння - в 2012-2013 році Україна займала 142 сходинку).

За даними щорічних звітів НБУ кількість працюючих в Україні банків, без урахування неплатоспроможних, на 1 січня 2017 року склало 96, що на 21 фінустанову менше, ніж на кінець 2015 року, 39 з 96 працюючих фінустанов - банки з іноземним капіталом.

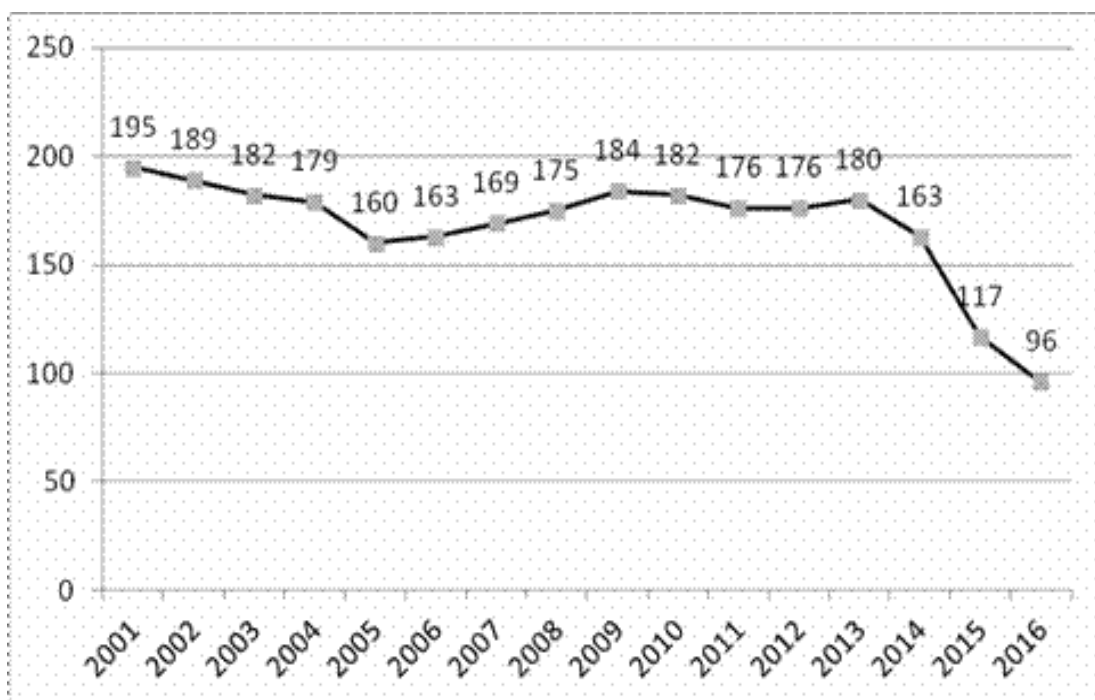

Рис. 12.1 Кількість працюючих банків в Україні станом на 31 грудня 2016р.

Внаслідок значних обсягів докапіталізації ряду банківських установ в структурі власності БСУ відбувались деякі перегрупування. В 2016 році структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином:

- банки з приватним українським капіталом складали близько 35%,
- банки іноземних банківських груп – 34%,
- державні банки – 31%.

Станом на 01.01.2017 р: банки з приватним українським капіталом складають близько 44%, банки іноземних банківських груп – 49%, державні банки – 7%.

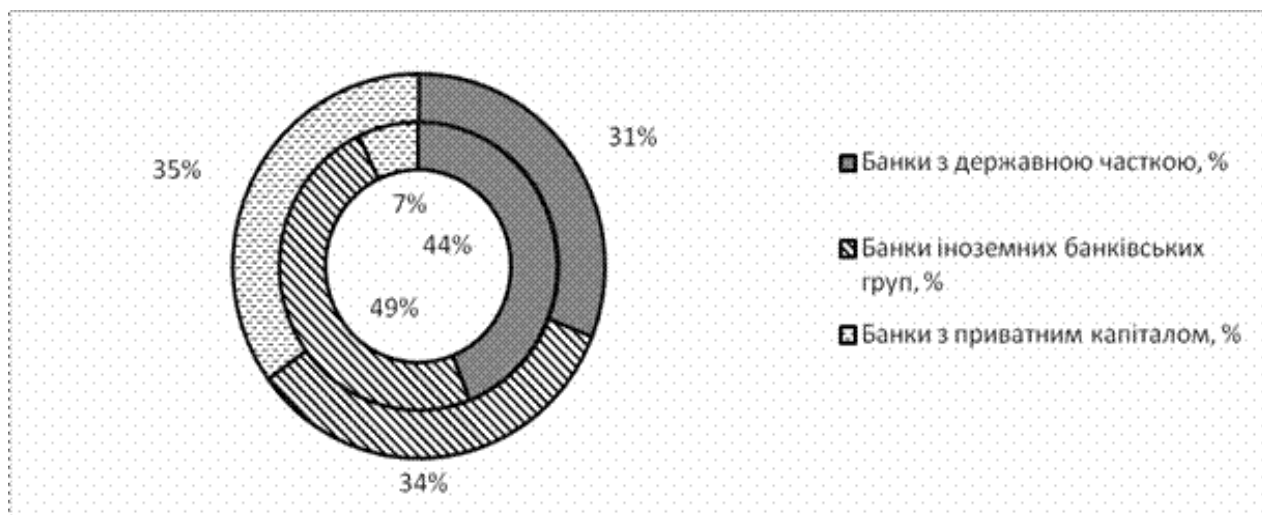

Рис. 12. 2 Порівняльний аналіз структури банківських установ станом на 01.01.2016 р. та 01.01.2017 р.

Активи українських працюючих банків на початок 2016 складали 1,254 трлн. грн., а станом на 1 квітня 2017 року – 1,266 трлн. грн. (протягом року активи збільшилися на 0,012 трлн. грн., або на 0,95%). Динаміка зміни обсягу активів станом на 1 число кожного кварталу протягом 2016-2017 років наведена в табл. 12.1

Таблиця 12.1 Динаміка зміни обсягу активів

Показник	01.01.2016	01.04.2016	01.07.2016	01.10.2016	01.01.2017	01.04.2017
Активи, млн. грн	1254385,24	1299062,55	1260616,75	1275943,36	1256298,62	1266028
Активи в іноземній валюті, млн. грн	581701	631405	587271	589414	519058	496909
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями), млн. грн	1571411,32	1624323,44	1572028,36	1603643,91	1737271,86	1739345
з них: нерезиденти, млн. грн	197021,422	218091,887	193063,18	198567,25	190663,866	194831
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями) в іноземній валюті, млн. грн	799842	868812	810330	822503	788253	756726

Сумарний збиток банківського сектора України за підсумками 2016 року, з урахуванням фінансових результатів платоспроможних і неплатоспроможних банків, склав 160,1 млрд. грн. Збиток платоспроможних банків на 1 січня 2017 року склав 158,482 млрд. грн., неплатоспроможних - 1,661 млрд. грн. Збиток діючих банків в грудні 2016 року скоротився в 4,3 рази. Із 96 діючих банків України станом на січень 2017 року 63 одержали прибуток на загальну суму 10,817 млрд. грн., а 33 банки спрацювали зі збитками на загальну суму 169,299 млрд. грн.

Найбільший прибуток за підсумками 2016 року одержали АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «СІТІБАНК», АТ «ОТП БАНК», ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК», ПАТ «ІНГ Банк Україна», АТ «ОЩАДБАНК», ПАТ «ПУМБ», АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», ПАТ «КРЕДОБАНК».

Таблиця 12.2 Рейтинг найбільших прибуткових банків (станом на 1 січня 2017 року)

Банк	Прибуток після оподаткування, тис. грн	Усього активів, тис. грн	Усього зобов'язань, тис. грн	Усього власного капіталу, тис. грн
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	3820643,75	55999734,51	45927656,97	10072077,54
ПАТ "СІТІБАНК"	1437499,31	19459670,36	17360499,50	2099170,86
АТ "ОТП БАНК"	962009,82	24831464,20	22271469,66	2559994,54
ПАТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК"	807786,18	29895180,30	27419546,43	2475633,86
ПАТ "ІНГ Банк Україна"	791102,93	17358490,67	13620497,95	3737992,72
АТ "ОЩАДБАНК"	468168,75	210099278,11	195166730,20	14932547,91
ПАТ "ПУМБ"	367010,51	44552607,75	40504312,33	4048295,42
АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК"	300647,89	12117205,40	10854579,65	1262625,75
АБ "УКРГАЗБАНК"	293681,41	53681057,71	48691710,56	4989347,14
ПАТ "КРЕДОБАНК"	263676,33	11004497,62	9916716,67	1087780,95

На сьогодні банківська система України є ключовою частиною фінансової системи країни, важливим елементом господарського механізму, де реформування починаються раніше, ніж в інших секторах економіки. Саме банківська система повинна відіграти важливу роль у створенні оптимального середовища для мобілізації й вільного переливання капіталів, нагромадження коштів для структурної перебудови економіки і розвитку підприємництва.

2. Класифікація та характеристика комерційних банків

Комерційні банки - це багатoproфільні кредитні інститути, що здійснюють фінансові операції та послуги, пов'язані з обслуговуванням клієнтів у всіх секторах економіки.

У сучасних умовах функціонує велика кількість банків. Залежно від того або іншого критерію їх можна класифікувати так:

- за формою власності: державні, акціонерні, кооперативні, приватні та змішані;
- за організаційно-правовою формою: банки, які утворюються у формі акціонерного капіталу (акціонері товариства відкритого і закритого типів), товариства з обмеженою відповідальністю (пайові) або кооперативні;
- за територіальною ознакою: міжнародні, загальнонаціональні, регіональні, та міжрегіональні що обслуговують декілька регіонів країни;
- за національною належністю: національні та іноземні;
- за функціями та характером діяльності: депозитні, універсальні та спеціалізовані банківські установи;
- залежно від розміру активів комерційні банки поділяються на малі, середні, великі та найбільші. На банківському ринку України більшість банків є середніми (активи - понад 10 млн грн.).

Розглянемо деякі з них (рис. 12.3).

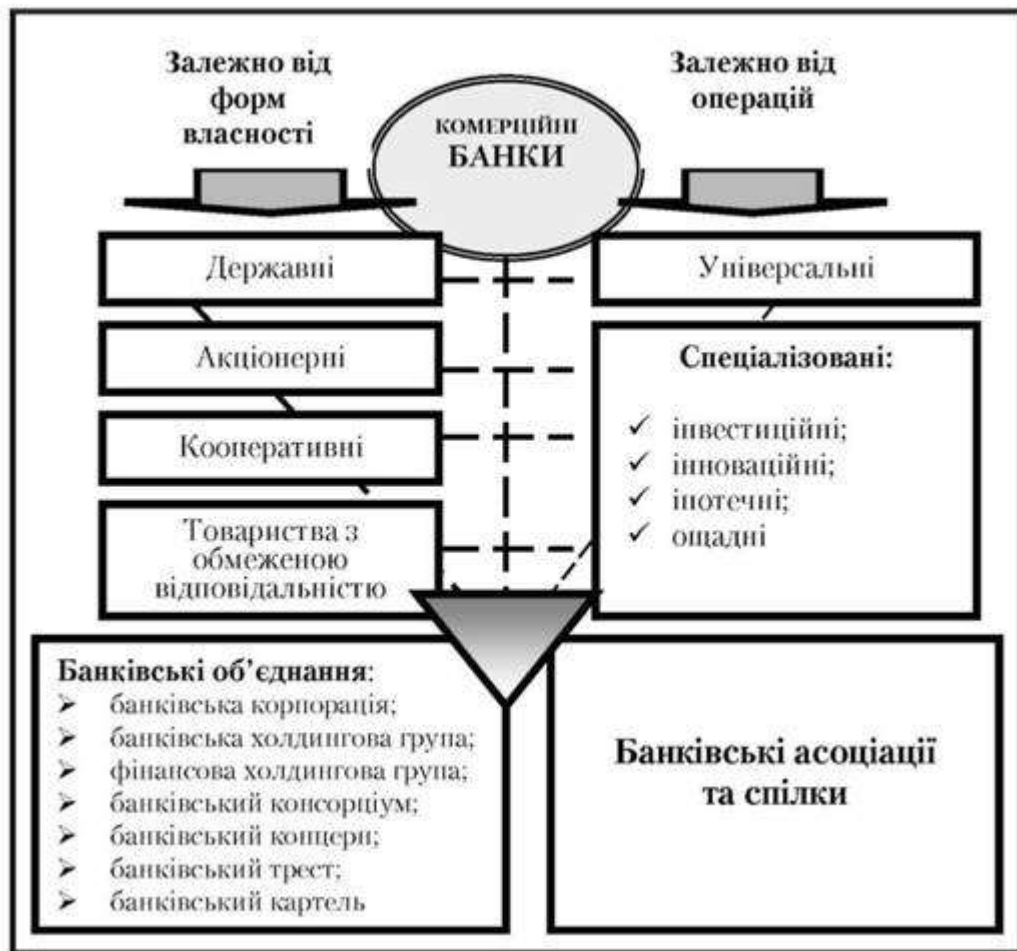

Рисунок 12.3 Класифікація комерційних банків

Залежно від форм власності та їхньої організації

***Акціонерні банки** організовуються у формі акціонерних компаній. У сучасних умовах акціонерна форма є головною формою організації банків у промислово розвинутих країнах.*

Розрізняють акціонерні банки відкритого і закритого типів. Вони формують свій капітал за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів засновників і учасників за допомогою випуску і розміщення акцій банку. Власником капіталу є саме акціонерне виробництво, тобто банк. Статутний фонд акціонерного банку формується з основного капіталу, поділеного на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості. Розмір статутного фонду визначається акціонерами банку, але не може бути меншим за розмір, установлений НБУ.

Акціонери не мають права вимагати від банку повернення своїх внесків, що робить їх більш стійкими та надійними по відношенню до банків іншої форми власності.

***Пайові банки** формують свій капітал за рахунок внесків грошових коштів (паїв) у статутний фонд. За кожним з учасників зберігається право власності на його частку капіталу, тобто банк не є власником капіталу.* Пайові комерційні банки організовуються на принципах *товариств із обмеженою відповідальністю*, де відповідальність кожного учасника обмежена розміром його внеску в капітал банку.

***Кооперативні банки** - це кредитно-фінансові інститути, що створюються товаровиробниками на ділових засадах для задоволення взаємних потреб; виникли в першій половині XIX ст. Їх поява була зумовлена прагненням дрібних виробників (ремісників, селян) звільнитися від кабального лихварського кредиту, до якого вони були змушені звертатися внаслідок недоступності банківського кредиту. Кооперативні банки створювалися на умовах добровільного об'єднання грошових коштів фізичних та юридичних осіб. Основне завдання їхньої діяльності - надання кредитів та здійснення інших банківських операцій на пільгових умовах для членів банку. Широкого розвитку вони набули в Німеччині, Великобританії, Франції, Італії, США, Японії та інших країнах. За обсягом операцій вони схожі з комерційними банками. Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше ніж 50 осіб. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.*

В Україні за останні роки (2003-2017 рр.) не зареєстровано жодного кооперативного банку.

***Державні банки** являють собою кредитні установи, що знаходяться у власності держави. Їх прообрази існували ще в Стародавньому Римі, Вавилоні, Єгипті. В Європі вони з'явилися в XVI-XVII ст. Найбільшого*

розвитку державні банки набули в умовах державно-монополістичного капіталізму у зв'язку з посиленням тенденції до усупільнення виробництва. Вони виникали в результаті націоналізації кредитних установ, а також шляхом створення державних кредитних інститутів. Існують три види державних банків: центральні, комерційні банки, спеціальні кредитні установи.

В 2017 році Національний банк змінив критерії розподілу банків на групи

Згідно з документом, передбачені такі групи:

- Банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку.
- Банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам.
- Банки з приватним капіталом – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Такий розподіл Національний банк використовуватиме виключно для представлення результатів діяльності банківської системи України. Групування не буде застосовуватися для наглядових цілей.

Розподіл банків на групи на 2017 рік

№	
І. Банки з державною часткою	
1	ПАТ “КБ ПРИВАТБАНК”
2	АТ “Укрексімбанк”
3	АТ “ОЩАДБАНК”
4	АБ “УКРГАЗБАНК”
5	АТ (публ.) “Український банк реконструкції та розвитку”
6	ПАТ “РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР”
ІІ. Банки іноземних банківських груп	
1	ПАТ “Промінвестбанк”
2	ПАТ “УКРСОЦБАНК”

3	АТ “Райффайзен Банк Аваль”
4	ПАТ “ВТБ БАНК”
5	ПАТ “КРЕДОБАНК”
6	ПАТ “ВіЕс Банк”
7	ПАТ “МАРФІН БАНК”
8	АТ “УкрСиббанк”
9	ПАТ “Ідея Банк”
10	ПАТКБ “ПРАВЕКС-БАНК”
11	ПАТ “КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК”
12	АТ “ПРЕУС БАНК МКБ”
13	ПАТ “АЛЬФА-БАНК”
14	ПАТ “ІНГ Банк Україна”
15	АТ “ОТП БАНК”
16	ПАТ “СІТІБАНК”
17	АТ “ПРОКРЕДИТ БАНК”
18	ПАТ “СБЕРБАНК”
19	АТ “БМ БАНК”
20	ПАТ “БАНК ФОРВАРД”
21	ПАТ “КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК”
22	ПАТ “Дойче Банк ДБУ”
23	ПАТ “СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК”
24	ПАТ “КРЕДИТВЕСТ БАНК”
25	ПАТ “БТА Банк”
III. Банки з приватним капіталом	
1	ПАТ “ПУМБ”
2	Акціонерний банк “Південний”
3	ПАТ “МЕГАБАНК”, Харків
4	ПАТ “БАНК КРЕДИТ ДНІПРО”
5	ПАТ “ДІАМАНТБАНК”
6	ПАТ “БАНК ВОСТОК”
7	АТ “ТАСКОМБАНК”
8	ПАТ “МІБ”
9	ПАТ “УНІВЕРСАЛ БАНК”
10	ПАТ “БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ”
11	ПАТ “А - БАНК”
12	АБ “КЛІРИНГОВИЙ ДІМ”
13	ПАТ АКБ “АРКАДА”
14	ПАТ “Полтава-банк”
15	АТ “Місто Банк”
16	ПАТ “КБ “ГЛОБУС”
17	ПАТ “БАНК АВАНГАРД”
18	ПАТ “БАНК “ТРАНТ”
19	АКБ “НОВИЙ”
20	ПАТ “КОМІНВЕСТБАНК”
21	ПАТ “МОТОР-БАНК”
22	ПАТ “БАНК СІЧ”
23	ПАТ “АСВІО БАНК”

24	ПАТ “БАНК 3/4”
25	ПАТ “ЄВРОПРОМБАНК”
26	ПАТ “КРИСТАЛБАНК”
27	ПАТ “АБ “РАДАБАНК”
28	ПАТ “ЮНЕКС БАНК” м. Київ
29	АТ “БАНК БОГУСЛАВ”
30	ПАТ “ФІНБАНК”
31	АТ “МетаБанк”
32	ПАТ “БАНК “УКРАЇН.КАПІТАЛ”
33	АТ “УКРБУДІНВЕСТБАНК”
34	ПАТ “ОКСІ БАНК”
35	ПАТ “АЙБОКС БАНК”
36	ПАТ “ДІВІ БАНК”
37	Полікомбанк
38	ПуАТ “КБ “АКОРДБАНК”
39	ПАТ “ПФБ”
40	ПАТ “АКБ “КОНКОРД”
41	ПАТ “АКБ “Траст-капітал”
42	ПАТ “ВЕРНУМ БАНК”
43	ПАТ “РВС БАНК”
44	ПАТ “БАНК АЛЬЯНС”
45	АТ “НК БАНК”
46	ПАТ “БАНК ФАМІЛЬНИЙ”
47	ПАТ “АПЕКС-БАНК”
48	ПАТ “ВЕКТОР БАНК”
49	ПАТ “КБ “ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ”
50	АТ “АЛЬТБАНК”
51	ПАТ “КБ “ФІНАНСОВИЙ ПАРТНЕР”
52	ПАТ “БАНК “ПОРТАЛ”
53	ПАТ “КРЕДИТ ОПТИМА БАНК”
54	ПАТ “АЛЬПАРІ БАНК”
55	ПАТ “КБ “ГЕФЕСТ”
56	ПАТ КБ “Центр”
57	ПАТ “АП БАНК”
58	АТ “КІБ”
59	“ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК”
60	ПАТ АКБ “Львів”
61	АБ “ЕКСПРЕС-БАНК”
62	АКБ “ІНДУСТРІАЛБАНК”
63	АТ “РЕГІОН-БАНК”

Змішані банки - банки за участю державного і приватного капіталу.

Залежно від операцій

Універсальні банки - кредитні установи, що здійснюють усі основні види банківських операцій: депозитні, кредитні, розрахункові, фондові, довірчі та ін. Універсальними є комерційні банки Німеччини, Швейцарії, Австрії та інших країн.

Спеціалізовані банки - банки, що спеціалізуються на кредитуванні певної галузі економіки або господарської діяльності чи групи населення або ж на формах залучення коштів у вклади; характеризуються вузькою спеціалізацією. Банк набуває статусу спеціалізованого банку, якщо понад 50 % його активів є активами одного типу.

До категорії спеціалізованих банків включена велика кількість видів інститутів, функції та назви яких, а також обсяги і види операцій, роль в економіці різноманітні в різних країнах.

Різновиди спеціалізованих кредитних банків:

- інвестиційні банки, що мобілізують ресурси та надають позики шляхом випуску і розміщення облігацій та інших зобов'язань. Інвестиційні банки виступають посередниками між інвесторами і тими, кому потрібна позика, а також у ролі гаранта емісій та організаторів гарантійних банківських синдикатів, здійснюють купівлю-продаж акцій та облігацій за свій рахунок, надають кредити покупцям цінних паперів;

- ощадні банки - банківські установи, основною функцією яких є залучення заощаджень і тимчасово вільних коштів населення; як правило, невеликі кредитні установи, що діють в регіональному масштабі;

- банки розвитку (функціонують на національному та локальному рівнях), які здійснюють кредитування промисловості в масштабах усієї країни або ж окремих галузей економіки. Серед цих банків переважають державні банківські інститути, але існують і змішані - за участю приватного національного та іноземного капіталу;

- іпотечні банки - спеціалізовані комерційні банки, які у своїй діяльності в основному спираються на довгострокове іпотечне кредитування та фінансування операцій з нерухомістю.

Система іпотечного кредитування включає два напрями:

- надання банками іпотечних кредитів безпосередньо позичальникові;
- продаж іпотечних зобов'язань фінансовим посередникам.

За першим напрямом: іпотечні банки надають довгострокові кредити під заставу нерухомості (землі, будівель виробничого та житлового призначення, квартир тощо). За другого напрямку кредитування: фінансові компанії скуповують на фінансовому ринку забезпечені заставою активи банків, а потім від свого імені на їхній основі випускають цінні папери (облігації), які обертаються на вторинному ринку.

- *інноваційні банки* - спеціалізовані банки, які здійснюють фінансування і кредитування інноваційної діяльності за циклом «наука-техніка-виробництво» з метою підтримки науково-технічного прогресу. Інноваційні банки можуть створюватись за участю держави для фінансування загальнодержавних цільових програм.

Міжбанківські об'єднання

У кредитних операціях все більшу роль відіграють міжбанківські об'єднання.

Вони утворюються з метою координації дій, підвищення ефективності операцій та захисту професійних інтересів учасників цього об'єднання.

Згідно із законом України «Про банки та банківську діяльність», банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група. Банки можуть бути учасниками промислово-фінансових груп з дотриманням вимог антимонопольного законодавства України.

Банківська корпорація - це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків - учасників корпорації, підвищення їхньої загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їхньою діяльністю.

Банківська холдингова група - це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше ніж 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками.

Фінансова холдингова група має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою. Материнській компанії має належати більше ніж 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи.

З метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності банки мають право створювати **неприбуткові спілки (асоціації)**.

Банківські спілки (асоціації) не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю і не можуть бути створені з метою отримання прибутку.

Асоціація (спілка) банків є договірним об'єднанням банків і не має права втручатися в діяльність банків - членів асоціації (спілки).

У світі існує велика кількість різноманітних міжбанківських об'єднань, утворення яких ґрунтується як на добровільному об'єднанні самостійних банків («злиття»), так і на правах власності, контролю, централізованого управління, прямого підпорядкування та залежності ("поглинання").

Головні представники міжбанківських об'єднань:

- асоціативного комерційного типу - консорціуми та картелі;
- корпоративного типу - концерни та трести.

Банківський консорціум - це тимчасове об'єднання на договірній основі кількох банків для спільного проведення кредитних, гарантійних або інших банківських операцій. Головна мета консорціуму: збільшення обсягів операцій

концентрацією ресурсів, розподіл ризиків, що дає можливість обмежити втрати для кожного учасника консорціуму в разі неплатежів позичальників.

Банківський картель - об'єднання великих банків, в основі якого лежить угода про розподіл сфер діяльності (узгодження і проведення єдиної політики при встановленні відсоткових ставок та виплати дивідендів, умов кредитування тощо).

Банківський концерн - це монопольне об'єднання акціонерних банків, де великий банк (головне акціонерне товариство) володіє контрольним пакетом акцій юридично самостійних банків (дочірніх товариств), тим самим фактично встановлює фінансовий контроль за їхньою діяльністю.

Банківський трест - це монопольне об'єднання банків, яке утворюється об'єднанням власності банків, що входять до його складу. При цьому останні втрачають юридичну, комерційну самостійність і підпорядковуються єдиному органу управління. На відміну від концерну, трест ґрунтується не на акціонерній, а на пайовій формі власності.

Банківські об'єднання створюються за попередньою згодою НБУ, підлягають обов'язковій реєстрації, а ліквідуються за рішенням його учасників або за ініціативи НБУ за рішенням суду. НБУ може ініціювати ліквідацію банківського об'єднання у випадку, коли його діяльність суперечить антимонопольному законодавству або загрожує інтересам вкладників чи стабільності банківської системи.

В Україні перше асоціативне міжбанківське об'єднання створено 1992 року - асоціація українських банків. Асоціація об'єднувала 130 банків.

У сучасних ринкових умовах банки відіграють важливу економічну роль у суспільстві та суттєво розширили сферу своїх **основних функцій**:

- мобілізація тимчасово вільних грошових коштів і перетворення їх в капітал;
- кредитування підприємств, держави та населення;
- випуск кредитних засобів обігу (кредитних грошей);
- здійснення розрахунків та платежів в господарстві;

- емісійно-засновницька діяльність;
- консультування, надання економічної та фінансової інформації.

Виконуючи функцію *мобілізації вільних грошових коштів і перетворюючи їх на капітал*, банки акумулюють грошові доходи і заощадження у вигляді вкладів. Вкладник отримує винагороду у вигляді відсотка або наданих банком послуг. Сконцентровані у вкладах заощадження перетворюються на позиковий капітал, що використовується банками для надання кредитів підприємствам і підприємцям.

Використання кредитів забезпечує розвиток виробничих сил країни в цілому. Користувачі позик вкладають кошти в розширення виробництва, купівлю нерухомості, споживчих товарів. В результаті за допомогою банків заощадження перетворюються на капітал.

Кредитні можливості банків залежать від розмірів накопичення грошових коштів населення та збільшення власних грошових коштів підприємств. Постійне зростання цих коштів у промислово розвинутих країнах і потреба в кредитних ресурсах з боку підприємств створюють умови для розширення кредитування.

Важливе економічне значення має *функція кредитування підприємств, держави і населення*. Пряме надання в борг вільних грошових капіталів їхніми власниками користувачам позик в практичному господарському житті ускладнено. Банк виступає фінансовим посередником, отримуючи грошові кошти у кінцевих кредиторів і передаючи їх кінцевим користувачам кредитів.

Останніми роками зростає попит на кредит. Підприємствам необхідні додаткові грошові кошти для оновлення капіталу і розширення виробничих потужностей. Для задоволення попиту з боку підприємств комерційні банки розробляють нові форми кредитування, удосконалюють його механізм.

Випуск кредитних грошей є специфічною функцією, що відрізняє банки від інших фінансових інститутів. Сучасний механізм грошової емісії пов'язаний з двома поняттями: банкнотна та депозитна емісія. Відповідно грошова маса виступає в готівковій (банківські білети та розмінна монета) і

безготівковій (грошові кошти на рахунках і депозитах в комерційних банках та інших кредитних установах) формах.

Частка готівкових грошей складає в промислово розвинутих країнах близько 10 %, причому спостерігається її подальше зменшення. **Банкнотну емісію** здійснює емісійний (центральный) банк, який має монопольне право випуску грошей. В структурі грошового обороту переважає безготівковий оборот, а основними емітентами грошей є не центральні, а комерційні банки.

Комерційні банки здійснюють **депозитну емісію** - випуск кредитних інструментів обігу на основі створення банком вкладів (депозитів), які утворюються в результаті видачі позик клієнту. Грошова маса збільшується, коли банки видають позики своїм клієнтам, і зменшується, коли повертаються позики, отримані від банків.

Позика, що надається клієнту, зараховується на його рахунок у банку, тобто банк створює депозит (вклад до запитання). При цьому збільшуються боргові зобов'язання банку. Власник депозиту може отримати в банку готівкові кошти в розмірі вкладу: таким чином, банк створює гроші проти вимог клієнта і відбувається збільшення грошей в обігу.

За наявності попиту на банківські кредити сучасний емісійний механізм дозволяє **розширяти грошову емісію**, що підтверджує зростання грошової маси в промислово розвинутих країнах. Банківський кредит став однією з головних причин цього збільшення. Разом з тим економіка потребує необхідної, але не надлишкової кількості грошей, тому комерційні банки функціонують в рамках обмежень, передбачених державою в особі центрального банку. Ці обмеження повинні регулювати процес кредитування і відповідно процес створення грошей та здійснювати контроль за цим процесом.

3. Операції комерційних банків

Банківські операції - це операції, спрямовані на вирішення завдань банків (завдань, що відображають банківську діяльність і, як правило, пов'язані з рухом особливого товару - грошей): залучення грошових коштів та вкладення їх у позики, цінні папери і послуги, фінансування та кредитування капітальних вкладень та ін.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», на підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати такі банківські операції:

- приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- операції з валютними цінностями;
- емісію власних цінних паперів;
- організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андерайтинг);
- надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- придбання або відчуження права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);
- послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів;
- випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів;
- випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;

- надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій.

Спробуємо їх класифікувати та розділимо ці операції на **три основні групи** (рис. 12.4):

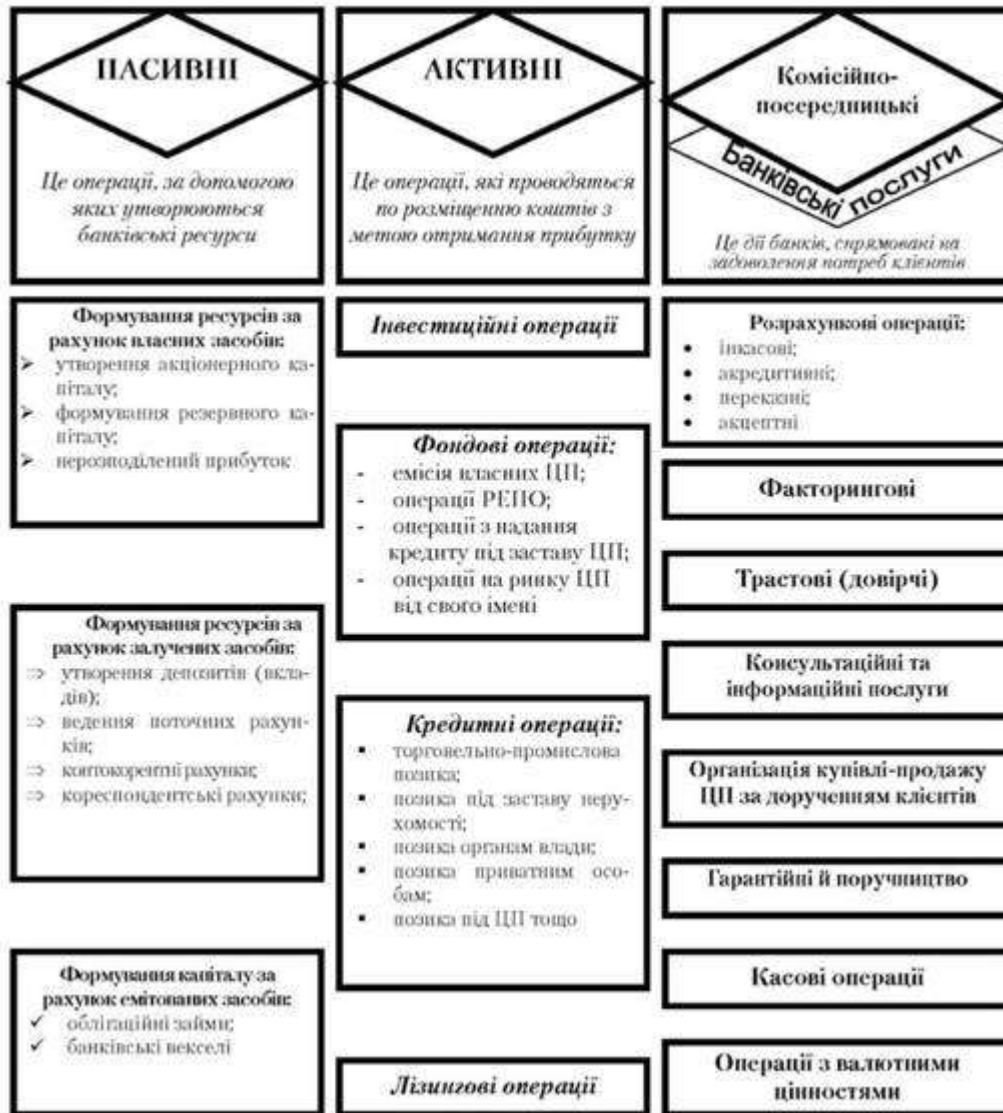

Рисунок 12.4 Банківські операції та їх характеристика

Пасивні операції банків

Пасивні операції - це операції, за допомогою яких банки утворюють свої ресурси (пасиви). Пасиви банків складаються з їхніх власних капіталів і притягнутих засобів.

Власний капітал індивідуального банку - це капітал, що належить банку. Власний капітал акціонерного банку належить акціонерам. Він складається з акціонерного, резервного капіталів і нерозподіленого прибутку

поточного року. Акціонерний капітал - це капітал, мобілізований шляхом продажу акцій. Його сума дорівнює номінальній вартості випущених акцій. Резервний капітал складається з установчого прибутку, що становить різницю між курсовою і номінальними вартостями випущених акцій, а також із щорічних відрахувань від поточного прибутку.

Власний капітал комерційного банку становить незначну частку всіх його пасивів - менш як 10 %.) Це пояснюється тим, що комерційний банк виступає в ролі посередника в кредиті і власному капіталі, є лише основою для залучення чужих засобів. З розвитком капіталізму частка власних засобів скорочується. Так, власний капітал усіх комерційних банків США в 1875 р. становив 35 %, у 1900 р. - 20, у 1920 р. - близько 12, а в даний час - 7-8 % усіх пасивів. В Англії власні капітали комерційних банків у 1900 р. становили 18 %, частка зараз - менш як 3 % їхніх пасивів. У великих банків частка власних капіталів менша, ніж у дрібних.

*Власний капітал комерційного банку поділяється на **основний і додатковий** (див. далі структуру банківських ресурсів).*

Притягнуті засоби (зобов'язання) комерційних банків складаються в основному із внесків юридичних і фізичних осіб. Внески комерційних банків утворюються двома шляхами:

- за рахунок внеску вкладниками готівки (реальні внески);
- за рахунок банківських кредитів, зачислених на поточний рахунок позичальника, наданих у межах установленого ліміту (уявні вклади). Необхідність у створенні уявних вкладів об'єктивно викликається потребами товарообігу, що розширюється, у засобах платежу.

Отже, однією з необхідних передумов для ефективного функціонування банків та їх фінансової стійкості є стабільність і достатність ресурсної бази банків.

Банківські ресурси - сукупність грошових ресурсів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для виконання активних та інших операцій.

Структура ресурсів комерційного банку показана на рис. 12.5.

Акумулюючи грошові накопичення доходи і заощадження юридичних і фізичних осіб, банки перетворюють їх на позиковий капітал, тобто грошовий капітал, який надається в позику власниками на умовах повернення за плату у вигляді відсотка. Тому банківські ресурси називаються **банківським капіталом**.

Ресурси комерційного банку, як і ресурси будь-якого суб'єкта господарювання, складаються з **власних коштів (власного капіталу)** та коштів, наданих у тимчасове користування за певну плату. Останні називають **залученими коштами, або зобов'язаннями банку**.

Власний капітал банку включає основний капітал і додатковий капітал.

До основного капіталу належать:

- сплачений і зареєстрований статутний капітал;
- розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок перерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у капітал;
- загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів.

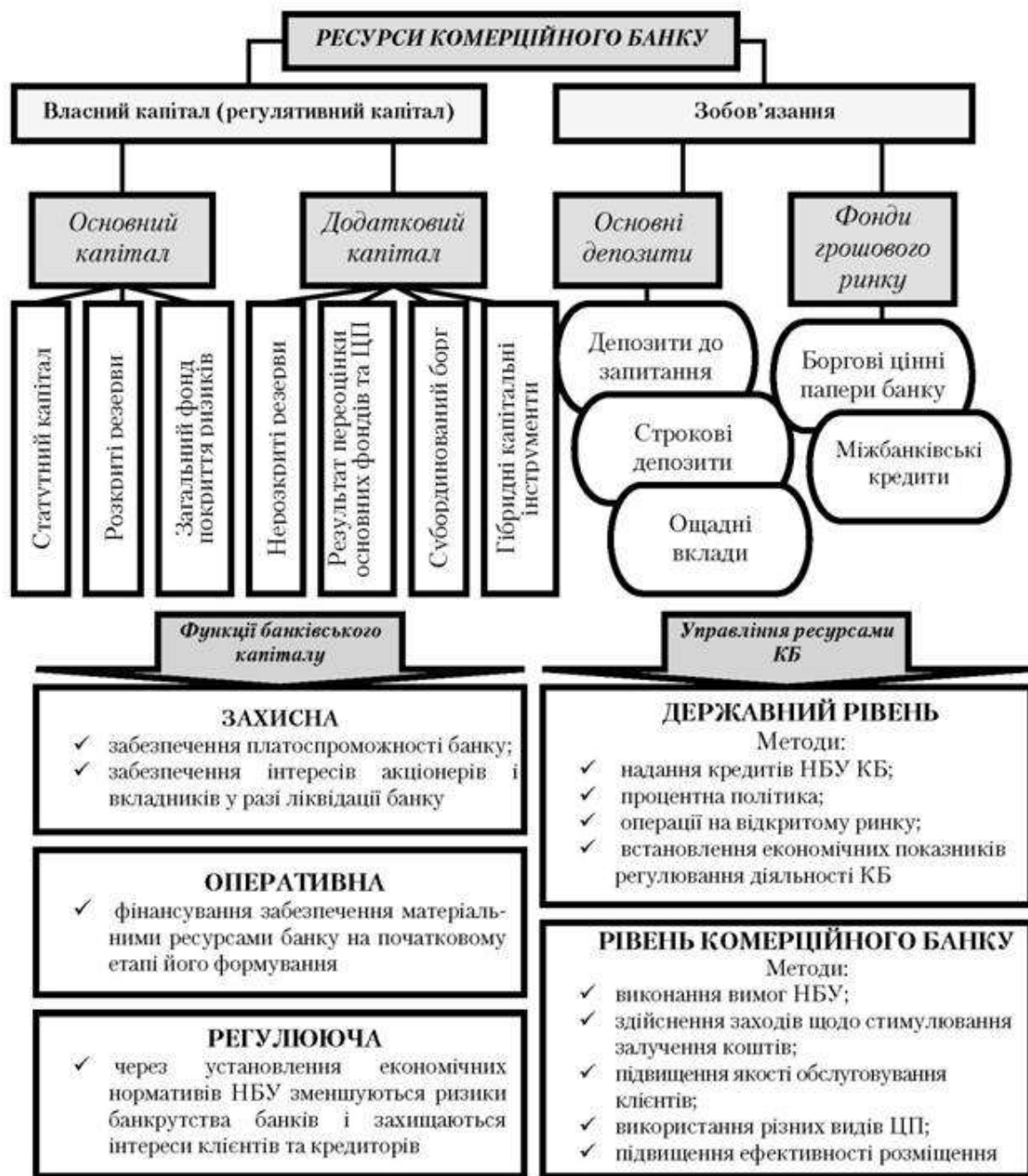

Рисунок 12.5 Структура ресурсів комерційного банку

Статутний капітал посідає базове місце в капіталі банку. Він формується при створенні комерційного банку за рахунок мобілізації коштів акціонерів. Інструментом мобілізації є випуск акцій. Розмір статутного капіталу визначається засновниками банку, але не може бути нижчим, ніж мінімальний рівень, установлений Національним банком України.

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути менший:

- для місцевих кооперативних банків - 1,5 млн євро;
- для комерційних банків, які здійснюють свою діяльність на території однієї області, - 5 млн євро;
- для банків, які здійснюють свою діяльність на всій території України, - 8 млн євро.

Національний банк України має право встановити, залежно від спеціалізації комерційних банків, диференційований мінімальний статутний капітал на момент реєстрації банку, але не нижче від розмірів, передбачених у Законі України «Про банки і банківську діяльність». Банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено.

Банк не має права без згоди НБУ зменшувати розмір регулятивного капіталу (власних коштів) нижче від мінімального встановленого рівня. Капітал банку не може бути меншим від статутного капіталу, необхідного для заснування банку.

Додатковий капітал складається з нерозкритих резервів, результатів переоцінки основних засобів та цінних паперів, що відображались у балансі за вартістю придбання, гібридних капітальних інструментів та субординованого боргу.

Гібридні капітальні інструменти є незабезпеченими зобов'язаннями, які не можуть бути погашені за ініціативою власника, можуть брати участь у покритті збитків і дають можливість відстрочення відсоткових платежів, якщо рівень прибутковості банку не дає змоги здійснювати такі виплати.

Субординований борг - це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які за умовами контракту не можуть бути забрані з банку раніше ніж через 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій всіх інших кредиторів. Сума таких коштів, включених до капіталу, не може перевищувати 50 % розміру основного капіталу.

Загальна сума капіталу, яка береться в розрахунок при обчисленні нормативів, називається регулятивним капіталом. Вона часто відрізняється від загальної суми банківського капіталу, що показується у фінансовій звітності.

Операції із залучення коштів (зобов'язання) - це сукупність заходів банків щодо мобілізації коштів на поточних, строкових, та інших рахунках клієнтів (юридичних і фізичних осіб). Основну суму залучених коштів становлять тимчасово вільні грошові капітали, що виникають на основі кругообороту промислового і торговельного капіталу, грошові накопичення громадських організацій суспільних фондів фінансових посередників та головне місце посідають особисті грошові накопичення населення.

В Україні на 01.06. 2017 р. зобов'язання всіх діючих комерційних банків становлять:

НАЗВА	АКТИВИ, МЛН.ГРН.	БАЛАНСОВИЙ КАПІТАЛ, МЛН.ГРН.	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, МЛН.ГРН.
 <u>Новий</u>	512.0601	26.2869	485.7732
 <u>Фамільний</u>	270.2005	83.4956	186.7049
 <u>Акордбанк</u>	696.5394	102.5211	594.0183
 <u>Центр</u>	301.0359	130.3169	170.7190
 <u>Фінансовий партнер</u>	167.6188	131.2649	36.3540
 <u>Банк Портал</u>	230.0201	132.2243	97.7958

НАЗВА	АКТИВИ, МЛН.ГРН.	БАЛАНСОВИЙ КАПІТАЛ, МЛН.ГРН.	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, МЛН.ГРН.
 <u>Апекс-банк</u> <u>(фінансова компанія)</u>	221.3284	141.7740	79.5545
 <u>КомІнвестБанк</u>	1 151.9978	158.2210	993.7768
 <u>Агропросперіс Банк</u>	538.7875	179.0349	359.7526
 <u>Полікомбанк</u>	538.7740	185.2799	353.4941
 <u>Мотор-Банк</u>	1 235.3035	189.7152	1 045.5883
 <u>Земельний Капітал</u>	315.4514	198.5381	116.9133
 <u>ОКСІ Банк</u>	566.8262	211.3038	355.5224
 <u>Кредит Оптима Банк</u> <u>(фінансова компанія)</u>	229.6717	211.9778	17.6939
 <u>МетаБанк</u>	700.8766	212.1930	488.6836
 <u>Конкорд</u>	419.5969	212.2565	207.3404
 <u>Комерційний</u> <u>індустріальний Банк</u>	516.9488	213.9354	303.0133

НАЗВА	АКТИВИ, МЛН.ГРН.	БАЛАНСОВИЙ КАПІТАЛ, МЛН.ГРН.	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, МЛН.ГРН.
 <u>Український Капітал</u>	633.2689	223.6291	409.6398
 <u>БАНК БОГУСЛАВ</u>	742.0060	225.4950	516.5109
 <u>Перший Інвестиційний Банк</u>	1 150.1736	231.3774	918.7961
 <u>Траст-Капітал</u>	335.5834	237.4835	98.0999
 <u>Радабанк</u>	798.3776	242.7886	555.5889
 <u>Скай Банк (Регіон- Банк)</u>	411.8804	244.6856	167.1947
 <u>Міжнародний Інвестиційний Банк</u>	7 280.3340	252.8447	7 027.4893
 <u>Кредитвест Банк</u>	1 037.3549	271.2987	766.0562
 <u>Ідея Банк</u>	3 282.1122	299.9393	2 982.1729
 <u>Асвіо Банк</u>	886.4964	354.5526	531.9439
 <u>БМ Банк</u>	1 251.0768	371.6667	879.4101

НАЗВА	АКТИВИ, МЛН.ГРН.	БАЛАНСОВИЙ КАПІТАЛ, МЛН.ГРН.	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, МЛН.ГРН.
 <u>Марфін Банк</u>	3 162.8012	424.0982	2 738.7029
 <u>Експрес-Банк</u>	1 324.5695	434.8501	889.7194
 <u>СЕБ Корпоративний Банк</u>	1 988.3471	448.7546	1 539.5925
 <u>Банк 3/4</u>	812.5040	510.6450	301.8590
 <u>Грант</u>	1 214.1304	515.1288	699.0017
 <u>Банк Інвестицій та заощаджень</u>	4 034.7382	535.8732	3 498.8650
 <u>Восток</u>	6 950.8460	546.6770	6 404.1690
 <u>Таскомбанк</u>	9 430.6228	662.6692	8 767.9536
 <u>Кліринговий Дім</u>	2 564.5977	686.4393	1 878.1584
 <u>Мегабанк</u>	8 880.3195	760.9698	8 119.3497
 <u>Індустріалбанк</u>	2 913.9851	864.2819	2 049.7032
 <u>Universal Bank</u>	4 880.7212	878.9243	4 001.7968

НАЗВА	АКТИВИ, МЛН.ГРН.	БАЛАНСОВИЙ КАПІТАЛ, МЛН.ГРН.	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, МЛН.ГРН.
 <u>ВіЕс Банк</u>	3 605.6272	948.1676	2 657.4597
 <u>Правекс банк</u>	3 908.8184	1 105.5151	2 803.3034
 <u>Кредобанк</u>	12 080.8149	1 285.7301	10 795.0849
 <u>ПроКредит Банк</u>	12 340.9594	1 420.5913	10 920.3680
 <u>Південний</u>	20 478.7002	2 119.7697	18 358.9305
 <u>ОТП Банк</u>	25 012.5592	2 931.6200	22 080.9392
 <u>Альфа-Банк</u>	37 660.5910	3 322.7071	34 337.8839
 <u>ІНГ Банк Україна</u>	11 537.1990	3 612.6475	7 924.5515
 <u>Укросоцбанк</u>	34 668.9390	7 923.0516	26 745.8874
 <u>Райффайзен Банк</u> <u>Аваль</u>	60 763.6330	8 695.8265	52 067.8064
 <u>ПриватБанк</u>	245 882.1140	27 536.9214	218 345.1926

Джерело: [Асоціація Українських Банків](#)

Залучені кошти банку можна класифікувати за різними ознаками:

- а) *за терміном залучення* вони поділяються на кошти до запитання та залучені на певний термін (коротко-, середньо- та довгострокові);
- б) *за економічною природою* всі залучені кошти банку (зобов'язання) поділяють на дві основні категорії: депозити та недепозитні залучені кошти;
- в) *за джерелами походження* це можуть бути кошти фізичних і юридичних осіб, підприємств, фінансових інститутів, центрального банку, інших комерційних банків, бюджетні кошти тощо;
- г) *залежно від умов залучення коштів* (вкладнику може сплачуватися фіксований чи плаваючий відсоток і т.д.).

За багатьма видами залучених ресурсів банк має здійснювати резервування коштів у вигляді обов'язкових резервів у центральному банку, з тим щоб захистити вкладників від можливих ризиків і втрат.

Розглянемо деякі з них.

Кошти (депозити) до запитання - розміщуються у банку на поточному рахунку клієнта. Вони використовуються власниками для здійснення поточних розрахунків з їх господарським партнерами. На вимогу клієнта кошти з його поточного рахунку у будь-який час можуть вилучатися шляхом видачі готівки, виконання платіжного доручення, оплати чеків або векселів.

Кошти, залучені на певний термін (строкові депозити), - це кошти, які розміщені в банку на певний строк не менше ніж на один місяць і які можуть бути зняті після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку. Вилучення строкових вкладів відбувається переказуванням грошей на розрахунковий (поточний) рахунок або готівкою з каси банку.

Строкові вклади підприємств - це тимчасово вільні грошові капітали, що перевищують необхідний мінімум платіжних засобів на поточному рахунку. Оскільки за внесками на поточні рахунки банки відсотків не платять, то їхньому власникові вигідніше надлишок засобів перевести на строковий вклад.

Строкові вклади більш стійкі порівняно із безстроковою частиною позикових засобів банку. Тому вони можуть бути джерелом не тільки короткострокових, а й середньо -, і довгострокових позичок, а також джерелом інвестицій у цінні папери. Відсоток, виплачуваний за строковими вкладками, залежить від терміну, на який поміщений внесок. Чим більший термін, тим вищий відсоток.

Одним із джерел поповнення ресурсів комерційного банку є *міжбанківський кредит*. Кредитними ресурсами торгують фінансово стійкі комерційні банки, в яких завжди є надлишок ресурсів. Ці банки для одержання прибутку прагнуть розмістити вільні ресурси в інших банках.

Важливу роль у формуванні ресурсів банків відіграють їхні позички в *центральному банку* як кредитора останньої інстанції і як регулятора грошового ринку. Таке позичання коштів може здійснюватись через участь в операціях НБУ на відкритому ринку та одержання стабілізаційного кредиту.

Операції на відкритому ринку НБУ проводить, здійснюючи короткострокове та середньострокове рефінансування банків через організацію тендерів, а також через постійно діючу лінію рефінансування (кредит «овернайт»).

НБУ здійснює рефінансування комерційних банків через операції на відкритому ринку тільки під забезпечення державних цінних паперів, векселів суб'єктів господарської діяльності і векселів Державного казначейства України.

Залучені кошти формують переважну частину ресурсів, які використовують для виконання активних операцій банків.

Активні операції банків

Активні операції банків пов'язані з розміщенням коштів і проводяться переважно з метою отримання доходу та для підтримки ліквідності. До активних операцій належать надання кредитів та позичок, купівля-продаж цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові і факторингові операції, інвестиції в основні засоби тощо.

Розглянемо деякі з них.

Система банківського кредитування - це модель, що відповідає характеру економічних відносин господарюючих суб'єктів. Вона охоплює принципи, методи кредитування, механізми надання та погашення позик, а також контроль у процесі кредитування.

Кредити видаються в межах наявних ресурсів, які має банк. Загальний розмір кредитів, наданих банком усім позичальникам, з урахуванням 100 % позабалансових зобов'язань банку, не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку.

Кредитування позичальників має здійснюватися з дотриманням комерційним банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.

Позички класифікують за багатьма ознаками: умовами повернення і термінами, на які вони надаються, характером забезпечення, методами надання і цільовим призначенням (див. рис. 10.4). За умовами повернення позички поділяються на термінові і безстрокові.

Термінові позички надаються на певний строк, до спливу якого банк не має права вимагати їхнього повернення. Вони, у свою чергу, поділяються на короткострокові (до одного року), середньострокові (від одного до п'яти років), довгострокові (понад п'ять років). Середньо- і довгострокові позички звичайно погашаються не одноразовим платежем, а різними частинами через визначені проміжки часу - місяць чи квартал.

Безстрокові позички - це позички, що надаються без установаження визначеного терміну погашення. Банк може зажадати їхнього повернення в будь-який час без попередження чи з попереднім повідомленням. Якщо банк не вимагає повернення позичок, позичальник погашає їх за своїм бажанням. Такі позички надаються в межах установаженого для позичальника банком ліміту кредитування і біржових спекулянтів під забезпечення цінними паперами.

Залежно від забезпечення позички поділяються на забезпечені і незабезпечені. Надання банками позичок пов'язано з визначеним ризиком непогашення їх у випадку банкрутства позичальника чи ж його нечесності. Тому якщо банк недостатньо упевнений у платоспроможності чи чесності позичальника, він вимагає забезпечення позички визначеними цінностями. Характер забезпечення позички залежить від терміну, на який береться позичка. Так, короткострокові позички забезпечуються вексями, товарними документами і цінними паперами, а середньо - і довгострокові - цінними паперами і заставними на нерухоме майно. Позички під забезпечення вексями поділяються на два види: облік векселів і позички під їхню заставу.

Позички без забезпечення (бланкові) представляються під зобов'язання самого позичальника - під соло-векселі (італ. solo, лат. solus - один). Вони більш обтяжливі для позичальника порівняно з позичками під забезпечення. За ними банки стягують більший відсоток. Крім того, при наданні середньо - і довгострокових позичок без забезпечення банк накладає певні обмеження на дії позичальника. Він вимагає, щоб позичальник не знижував розміру оборотного капіталу нижче від визначеного рівня протягом усього періоду заборгованості, обмежує цілі, на які використовується позичка, і суму загальної заборгованості позичальника. Позичальник зобов'язаний періодично представляти банку звіти, що характеризують результати його господарської діяльності, для контролю за дотриманням прийнятих ним зобов'язань і оцінювання його фінансового становища. Банки одержують право на оцінку задовільного чи незадовільного керівництва підприємством-позичальником.

Комерційні банки застосовують два методи надання позичок. Перший полягає в тому, що можливість надання позички щоразу зважується в індивідуальному порядку на підставі заяви позичальника. Цей метод застосовується завжди при наданні термінових позичок і є одним з методів надання безстрокових позичок.

При другому методі позички надаються в межах заздалегідь установленого банком для позичальника ліміту кредитування, що використовується позичальником у міру потреби випискою чеків на банк. Сума ліміту кредитування встановлюється банком з урахуванням розміру капіталу і фінансового положення позичальника, обумовленого на основі наданої їм фінансової звітності. Вона також залежить від кредитних можливостей банку і загального економічного становища країни в даний період. Установлений ліміт кредитування банк періодично (мінімум один раз на рік) переглядає.

Другий метод має ряд переваг перед першим. Для банку він вигідніший тим, що скорочується обсяг кредитної документації, а для позичальника - виключає необхідність щораз вирішувати питання з банком про одержання позички, а також тим, що при ньому позичальник платить відсотки тільки за дійсно використаними сумами кредиту, а у випадку індивідуальних позичок він повинен оплачувати усю суму з дня його одержання, незалежно від того, використана вона чи ні.

Згідно з чинним законодавством, в Україні банки можуть використовувати такі **форми забезпечення позичок**: застава, гарантія, перевідступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків до третьої особи, іпотека, страхова угода (поліс).

Банк здійснює контроль за виконанням позичальниками умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням і сплатою відсотків за ним. Якщо буде порушено умови кредитної угоди з боку позичальника, то банк має право застосувати економічні і правові санкції.

Лізингові операції. *Лізинг* (від англ. *lease* - оренда) - це складна торгово-фінансова угода, за якої лізингова фірма, тобто орендодавець, відповідно до побажань і спеціалізації орендаря, купує у виробника певне майно і здає його в оренду. Лізингові фірми часто виступають філіями чи дочірніми підприємствами великих компаній і банків. Кількість їхніх операцій останнім часом швидко збільшується.

Наприклад, у США лізинг устаткування за 90-ті роки подвоївся і перетворився на бізнес із обсягом угод близько 120 млрд дол. Лізинг одержав значне поширення й у Західній Європі. Величина його операцій досягла: у Франції - 14 млрд дол., у Німеччині - понад 7, в Італії - близько 6, у Швеції - більше ніж 3, у Японії вони виростили до 50, а в Австралії - до 12 млрд дол.

Лізингові фірми, які є власниками устаткування, що здається в оренду, мають значний власний основний капітал. Домогтися цього, почавши з нуля і пройшовши всі стадії нагромадження в сучасному суспільстві, вдається небагатьом. Тому більшість фірм починають свою діяльність при безпосередній чи непрямій підтримці банків. Найчастіше лізингові фірми виникають як філії банків.

Незважаючи на те, що при здачі устаткування в оренду вимагаються великі капітальні вкладення для закупівлі устаткування, банк, що займається лізинговими операціями, може одержати ряд переваг, насамперед розширити коло операцій, збільшити кількість клієнтів за рахунок підвищення якості обслуговування, знизити ризик втрат у зв'язку з неплатоспроможністю орендаря, одержати стабільний дохід у вигляді комісії з лізингу, заощадити якусь частину засобів за рахунок спрощення організації обліку платежів за лізингом порівняно з бухгалтерським обліком при довгостроковому кредитуванні.

Лізингові відносини виникають так. На прохання клієнта банк за свій рахунок закупає майно (устаткування, транспортні засоби, сільськогосподарську техніку тощо) і бере на себе практично всі зобов'язання власника, включаючи відповідальність за збереження майна, оплату майнових

податків тощо. Клієнт, на прохання якого було куплено майно, укладає з банком строковий договір оренди, в якому визначаються обов'язки орендаря, розмір орендної плати тощо. Плата за лізингову послугу нижча від позичкового відсотка, тому клієнту вигідніше користуватися лізингом, ніж брати грошову позику для придбання дорогого обладнання.

Інвестиційні операції. *Комерційні банки проводять активну інвестиційну політику, здійснюючи інвестиційну діяльність за принципом реінвестицій - проведення реальних або фінансових інвестицій за рахунок прибутку, отриманого від інвестиційних операцій.* Прямі фінансові інвестиції передбачають внесення коштів або майна для збільшення статутного капіталу юридичної особи і придбання таким чином корпоративних прав. Фінансові інвестиції банк здійснює через інвестиції в цінні папери, шляхом вкладення коштів у цінні папери підприємств різних форм власності. Крім цього, банки можуть здійснювати інші операції з цінними паперами, які мають назву фондових, до них належать:

- емісія власних цінних паперів;
- операції РЕПО (продаж цінних паперів із можливістю наступного їх викупу);
- операції з надання кредиту під заставу цінних паперів;
- операції на ринку цінних паперів від свого імені.

Основними об'єктами інвестиційної діяльності банків є облігації приватних компаній і держави, а також акції корпорацій. Сукупність банківських ресурсів, вкладених у цінні папери, утворює *інвестиційний портфель банку*.

Структура інвестиційного портфеля комерційних банків має бути оптимізована (диверсифікована) таким чином, щоб максимально знизити ризик імовірних витрат коштів, вкладених у цінні папери, що пов'язано з невиконанням емітентом узятих на себе зобов'язань.

Комісійно-посередницькі операції банків (банківські послуги)

До послуг, які можуть надавати банки, відносять розрахункові операції, переказні, факторингові, послуги з управління активами інших суб'єктів ринку, консалтингові, гарантійні, посередницькі, довірчі (трастові) та інші послуги. Проаналізуємо деякі з них.

Розрахункові операції. Розрахункові операції пов'язані з функцією банку як посередника в розрахунках. Існує декілька форм розрахунків і видів операцій, які можна об'єднати в дві групи - **інкасові й акредитивні**.

Найбільш масові - **інкасові** (від італ. - виторг) **операції**, за допомогою яких банк за зданими йому клієнтами розрахунковими документами, чеками, векселями та іншими платіжними вимогами) одержує гроші і зараховує їх на поточні рахунки. Якщо кредитор (одержувач грошей) і боржник (платник) виступають у ролі клієнтів того самого банку, то техніка розрахунків зводиться до того, що банк на основі зданих йому розрахункових документів списує гроші з поточного рахунка боржника і зараховує їх на поточний рахунок кредитора.

Якщо ж кредитор і боржник є клієнтами різних банків, то, перш ніж зарахувати гроші на поточний рахунок кредитора, банк кредитора повинен одержати їх у банку боржника. Однак клієнти кожного банку видають зобов'язання клієнтам інших банків і самі одержують від них зобов'язання, тобто мають платіжні вимоги до них. Отже, банк не тільки одержує гроші від інших банків, а й повинен платити їм за зобов'язаннями своїх клієнтів.

Тому практика розрахунків між банками зводиться до обміну зустрічними вимогами через розрахункові палати - організації, створені комерційними банками для обміну зустрічними вимогами своїх клієнтів.

Сутність розрахунків через розрахункову палату полягає в такому. Кожен банк - член розрахункової палати - щодня складає відомості чеків і векселів, зданих йому на інкасо клієнтами, окремо за кожним банком - членом розрахункової палати. Ці відомості разом з чеками і векселями направляються в розрахункову палату. Службовці розрахункової палати на підставі

отриманих відомостей складають загальну розрахункову відомість, у якій визначається кінцевий результат обміну платіжними документами: хто з банків боржник і хто - кредитор.

Ця відомість направляється до центрального банку, а чеки і векселі - до банків, клієнтам яких вони видані. Згідно з даними розрахункової відомості, центральний банк списує гроші з поточних рахунків комерційних банків-боржників і зараховує їх на поточні рахунки банків-кредиторів. У зв'язку з установленням кореспондентських зв'язків між комерційними банками в нас також виникає потреба в створенні розрахункових палат (розрахункових центрів).

Акредитиви поділяються на туристські (грошові) і комерційні. **Туристський акредитив** - це грошовий документ, виданий банком клієнту з проханням до зазначеного в ньому відділенню банку чи банками-кореспондентами у своїй країні або за кордоном оплачувати в межах визначеної суми протягом визначеного часу чек, виписаний власниками акредитива. Туристам, що виїжджають за кордон, акредитив може бути виписаний у національній чи іноземній валюті, залежно від бажання туриста.

Комерційний акредитив - це форма розрахунків між покупцем і постачальником, застосовувана тоді, коли постачальник недостатньо впевнений у платоспроможності покупця. Застосовується вона, головним чином, у розрахунках по зовнішній торгівлі. Сутність її зводиться до того, що банк покупця гарантує постачальнику оплату товарів покупцем. Техніка розрахунків полягає в такому.

Банк імпортера на прохання останнього видає гарантійний лист-акредитив, яким підтверджує, що виставлені експортером відповідно до акредитива векселі будуть оплачені чи акцептовані за пред'явленням. Такі векселі експортер легко може врахувати у своєму банку, одержавши платіж одразу ж після відправлення товарів. Комерційний акредитив може також бути у вигляді письмового доручення банку-імпортера банку-кореспонденту в країні експортера, де буде зазначено, оплатити чи акцептувати в межах

зазначеної суми протягом визначеного терміну векселі, виставлені експортером.

Переказні операції - це операції по переказу банком грошей, внесених наявними грошима чи списаних з поточного рахунка клієнта у своє відділення чи у відділення банку-кореспондента (усередині країни чи за кордоном), де їх може одержати сам клієнт чи особа, якій адресовано переказ. У разі переказу грошей клієнту видається чек чи грошовий акредитив. При телеграфному переказі банк видає клієнту квитанцію на суму прийнятих до переказу грошей і сповіщає телеграфом своє відділення чи банку-кореспондента, яка сума повинна бути виплачена.

Факторингові операції. Факторинг - це різновид розрахункових операцій, що сполучається з кредитуванням оборотного капіталу клієнта шляхом переуступки клієнтом-постачальником банку неоплачених платіжних вимог, рахунків-фактур (від лат. *factura* - обробка) за поставлені товари, виконані роботи і надані послуги і відповідно - права одержання платежу за ними, тобто шляхом інкасування дебіторської заборгованості клієнта (одержання засобів за платіжними документами).

У цьому випадку банк стає власником неоплачених платіжних вимог і бере на себе ризик їхньої несплати, хоча кредитоспроможність боржників попередньо перевіряється. Відповідно до договору, він зобов'язується оплатити суму переуступлених йому платіжних вимог незалежно від того, чи оплатили свої борги контрагенти постачальника. Внаслідок цього постачальник знає точну дату оплати своїх платіжних вимог і може планувати здійснення своїх платежів. Завдяки факторингу досягається прискорення оборотності засобів у розрахунках.

Довірчі (трастові) операції - це операції, при виконанні яких банк є довіреною особою. Довірителями виступають окремі фізичні особи і корпорації, а також навчальні, релігійні, благодійні й інші заклади. Для окремих осіб банки керують на довірчих засадах нерухомим майном, цінними

паперами і грошовим капіталом. Прийняті для керування цінні папери банк може продати, щоб придбати більш прибуткові папери.

При передачі банку грошових капіталів довіритель може наказати сферу їхнього використання. Якщо таких вказівок немає, банк за своїм розсудом пускає їх в оборот. Часто банки на основі заповіту померлого чи, якщо немає заповіту, то за рішенням суду здійснюють операції по розділу майна між його спадкоємцями відповідно до існуючого закону. Якщо при цьому в числі спадкоємців є неповнолітні, він може залишитися опікуном таких спадкоємців.

Банки виконують різні трастові операції і для корпорацій. Нерідко корпорації передають банкам для керування пенсійні фонди, що створені за рахунок засобів робітників і частково за рахунок самих корпорацій. Банки виступають як довірені особи при випуску корпораціями облігаційних позик.

Якщо облігації випускаються під забезпечення акцій дочірніх підприємств, то вони передаються банку як довіренту особі на весь період до погашення облігацій. При випуску облігацій під забезпечення нерухомим майном банк є "власником" власності на таке майно. У даному випадку він захищає інтереси власників облігацій. Тому в разі необхідності йому надається право за своїм розсудом вирішувати питання із закладеним майном.

Банки виступають агентами по реєстрації випущених корпораціями акцій з метою недопущення їхнього випуску понад дозволена кількість, а також агентами по переказу акцій від однієї особи до іншої при їхньому продажі.

Торгово-комісійні операції - це операції, пов'язані з купівлею і продажем цінних паперів і дорогоцінних металів для клієнтів. Банки беруть активну участь у розміщенні облігацій державних позик. Здобуваючи облігації в держави, вони потім розміщують їх на фондовому ринку між фінансово-кредитними установами і приватними особами. Крім того, вони здійснюють великі обороти з акціями й облігаціями акціонерних підприємств, продаючи їх за дорученням одних клієнтів і купуючи для інших.

Акцептні операції. У тісному зв'язку з кредитними операціями комерційних банків знаходяться акцептні, пов'язані з акцептом комерційних векселів. Акцепт означає згоду боржника платити по виставленому на нього кредитором векселю. Ця згода оформляється у виді напису на лицьовій стороні векселя слова «акцептована», дати і підпису акцепту.

Виконання банками акцептних операцій викликане тим, що постачальники товарів не завжди упевнені в платоспроможності свого покупця, який бере товари в кредит. Якщо постачальник не впевнений у платоспроможності свого покупця, він вимагає, щоб виставлений ним вексель був акцептований не самим покупцем, а банком покупця чи яким-небудь іншим банком, у якого висока репутація. У цьому випадку покупець домовляється з відповідним банком про акцепт. Свою згоду на акцепт банк підтверджує в письмовій формі видачею покупцю акредитивного (від лат. - довірчий) листа, що висилається постачальникові.

Акцептом векселя банк гарантує його плату і тим самим додає йому велику мобільність як засобу обороту і платежу. Крім того, такі векселі більш охоче приймаються до обліку іншими банками. Банк оплачує вексель за рахунок боржника, який до настання терміну платежу вносить у банк необхідну суму грошей. У випадку банкрутства боржника банк оплачує вексель за свій рахунок.

Акцептні операції носять характер пасивно-активних: з наданням акцепту в банку одночасно виникає зобов'язання стосовно кредитора (власника векселя) і вимога стосовно боржника, за якого він поручився. Вони, не будучи пов'язані з вкладенням у них капіталу, за винятком випадків банкрутства боржників, є важливим джерелом прибутку банку у вигляді комісійних.

4. Основні показники ефективності та прибутковості діяльності банку

Сучасний банк виконує більш як 180 різноманітних операцій, а стан справ банку відображається в балансовому звіті банку.

Баланс складається з двох частин:

- права сторона - пасиви (містить джерела залучення коштів та власний капітал);

- ліва сторона - активи (напрями використання залучених коштів).

Баланси комерційного банку складаються щоденно, щомісячно, щоквартально.

На його підставі контролюються: а) формування та розміщення залучених та власних коштів; б) стан кредитних, розрахункових, касових та інших банківських операцій; в) ефективність діяльності банку.

Основними показниками, що відображають ефективність діяльності банку, є показники ліквідності, прибутковості, ефективності, якості активів, достатності капіталу та фінансового лівериджу.

Показники ліквідності.

Ліквідність характеризує спроможність банку відповідати за своїми зобов'язаннями в терміни і без втрат, тобто відображає спроможність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань перед клієнтами банку. Комерційні банки повинні дотримуватися певних рівнів ліквідності.

Норми ліквідності встановлюються як відношення різних статей активів балансу банку до всієї суми або до певних статей пасивів, або, навпаки, пасивів до активів. Норму ліквідності ще називають ***коефіцієнтом ліквідності***. Це показник, що характеризує спроможність банку перетворювати свої активи на наявні гроші для задоволення вимог вкладників щодо одержання своїх внесків, і потреб клієнтів в позичках.

Наприклад, *норматив миттєвої ліквідності (КЛ₁)* розраховують за формулою

$$КЛ_1 = \frac{\text{Кошти в касі банку} + \text{Кошти на кореспондентських рахунках}}{\text{Поточні рахунки}} \times 100\%$$

Норматив ліквідності (КЛ₂) характеризує частку високоліквідних активів у робочих активах. Його визначають за формулою:

$$КЛ_2 = \frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Робочі активи}} \times 100\%$$

Коефіцієнти $КЛ_1$ та $КЛ_2$ мають бути не менше ніж 20 %.

Норматив $КЛ_3$ відображає ступінь використання основних депозитів для надання позик:

$$КЛ_3 = \frac{\text{Позики}}{\text{Депозити}} \times 100\%$$

Норматив $КЛ_4$ визначає частку кредитів у загальному обсязі активів банку:

$$КЛ_4 = \frac{\text{Позики}}{\text{Активи}} \times 100\%$$

Показники прибутковості активів та прибуткового капіталу вимірюють спроможність банку генерувати власний капітал для забезпечення зростання та подолання економічних труднощів. Коефіцієнт прибутковості власного капіталу ($К_{П.К.}$, або ROE) та коефіцієнт прибутковості активів ($К_{П.А.}$, або ROA) розраховують за такими формулами:

$$ROE = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середня величина власного капіталу}} \times 100\%;$$

$$ROA = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середня величина активів}} \times 100\%;$$

Більшість банків мають показник ROA 0,5-1,5%, показник ROE - 10-20%.

Якщо показник ROE набагато перевищує показник ROA, то це свідчить про незначний розмір власного капіталу в загальному обсязі капіталу.

Основними показниками ефективності діяльності банку є показники *прибутковості, чистий спред та чиста маржа*.

Чистий СПРЕД (SPRED) відображає, наскільки ефективно банк виконує свою основну функцію посередника між вкладниками та позичальниками і враховує тільки активи, за якими нараховуються відсотки, та пасиви, за якими сплачується відсоток:

$$\text{Чистий СПРЕД} = \frac{\text{Відсоткові доходи}}{\text{Дохідні активи}} - \frac{\text{Відсоткові витрати}}{\text{Пасиви, за якими сплачуються відсотки}},$$

Чиста маржа визначає спроможність банку отримувати прибуток за рахунок залучення на вигідних умовах ресурсів та наступного ефективного використання їх. Для оцінювання ефективності різних видів діяльності банку використовують *чисту відсоткову маржу, невідсоткову та операційну*:

$$\text{Чиста відсоткова маржа} = \frac{(\text{Відсоткові доходи} - \text{Відсоткові витрати})}{\text{Середня величина активів}} \times 100\%,$$

$$\text{Чиста невідсоткова маржа} = \frac{(\text{Невідсоткові доходи} - \text{Невідсоткові витрати})}{\text{Середня величина активів}} \times 100\%,$$

$$\text{Чиста операційна маржа} = \frac{(\text{Операційні доходи} - \text{Операційні витрати})}{\text{Середня величина активів}} \times 100\%,$$

Чиста відсоткова маржа більшості банків становить 1-5 %.

Прибутковість відіграє важливу роль у діяльності банку, оскільки досягнення задовільного рівня прибутку дає змогу поповнювати капітал, формує основу життєдіяльності банку, а також забезпечує прийнятний рівень дивідендних виплат акціонерам. Рівень прибутковості безпосередньо пов'язаний з рівнем ризику. Вищий рівень ризику дає можливість отримати підвищений прибуток, проте не виключає можливість втрат. Мінімізація рівня ризику дає змогу отримати невисокий, але стабільний прибуток.

За ступенем ліквідності активи банку можна об'єднати в три групи: активи в безпосередньо ліквідній формі, легко- і важколіквідні активи.

Активи в безпосередньо ліквідній формі - це касовий резерв готівки і засобу на поточному рахунку в центральному банку, оскільки комерційні банки можуть у будь-який час вилучити ці засоби готівкою. Касовий резерв готівки і засобу на поточному рахунку в центральному банку є незайнятими активами комерційних банків, що не приносять їм прибутку. Тому комерційні банки намагаються тримати мінімум своїх ресурсів у вигляді активів у безпосередньо ліквідній формі. Цей мінімум необхідний для забезпечення своєчасного повернення внесків і безперебійного виконання розрахунків з

іншими комерційними банками через центральний банк в умовах нормального зворотного припливу позичок і нових внесків.

Зазвичай касовий резерв готівки і коштів на поточному рахунку в центральному банку (без обов'язкових резервів) не перевищує 10 % усіх пасивів комерційних банків.

Оскільки активи в безпосередньо ліквідній формі становлять порівняно незначну частину позикових засобів і не завжди можуть поповнюватися за рахунок нових внесків, визначену частину позикових засобів комерційні банки повинні розміщувати таким чином, щоб у разі необхідності їх можна було легко і без втрат перетворити на готівку, тобто визначена частина банківських активів повинна бути легколіквідною.

З усіх зайнятих активів найбільш ліквідними є позички до запитання, облік векселів і короткострокові позички. Повернення позичок до запитання банк може зажадати в будь-який час. Облік векселів здійснюється банками щодня, і оскільки векселі є короткостроковими зобов'язаннями (в основному з термінами платежу до трьох місяців), то щодня настають терміни платежу за раніше врахованими векселями.

Найменш ліквідними статтями активів комерційних банків виступають середньо - і довгострокові позички, а також інвестиції в цінні папери. Останні теоретично можуть бути завжди перетворені на готівку, але практично таке перетворення не завжди здійснюється без втрат. Реалізація ж цінних паперів за цінами, нижчими від цін придбання, може призвести до банкрутства банку.

Ліквідність банківських активів і їхня прибутковість взаємно протилежні. Активи в безпосередньо ліквідній формі (готівка в касі і засоби на поточному кошторисі в центральному банку) зовсім не приносять прибутків, а найбільш ліквідні зайняті активи (позички до запитання) приносять найменший дохід. Найбільш дохідні довгострокові позички й інвестиції в цінні папери є найменш ліквідними статтями активів.

Для ефективного виконання банківською системою своєї основної місії кожна банківська установа повинна дотримувати збалансованого

співвідношення між власними й залученими коштами, постійно поліпшувати **якість активів**. Недостатня увага до якісного стану портфеля банківських активів є основною причиною збиткової діяльності банків і як наслідок - банківських банкрутств.

Прагнення банків помістити максимум засобів у найбільш дохідні статті активів веде до погіршення їхньої ліквідності, що може призвести до банкрутства. Банкрутство банків підриває довіру до них вкладників і тим самим ще більше ускладнює функціонування банківської системи, що є свого роду нервовою тканиною всього народного господарства. Тому в розвитих країнах спостерігається все активніше втручання держави в банківську сферу щодо підтримки ліквідності банківських активів. Це втручання здійснюється у формах різного роду заходів:

- введення системи державного страхування депозитів;
- заборона інвестицій в акції й облігації промислових і торгових корпорацій;
- законодавче встановлення мінімальної норми легколіквідних статей активів стосовно пасивів банків.

Таку саму мету переслідує і встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків у центральному банку.

Отже, балансування між прибутковістю та ризиком, тобто пошук оптимального їх співвідношення, - є одним із важливих і складних завдань стабілізації та ефективної діяльності банку.

?

Питання для самоперевірки

1. Що таке комерційний банк?
2. За якими ознаками класифікуються комерційні банки?
3. Охарактеризуйте категорію «банківські ресурси»
4. Функції комерційних банків.
5. Операції комерційних банків.
6. Етапи системи банківського кредитування
7. З чого складаються депозитні ресурси комерційних банків?
8. Що належить до позичених коштів комерційних банків?
9. Кредитування комерційних банків центральним банком.
10. На яких умовах здійснюється банківське кредитування позичальників?
11. Що таке кредитний ризик?
12. Ліквідність банківських активів та його групи
13. Складові банківської стабільності.
14. Прибутковість банку і показники її вимірювання.